

РОЗВИТОК ІДЕЇ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті здійснено теоретичний аналіз розвитку ідеї формування полікультурної компетентності майбутніх учителів у психолого-педагогічній літературі. Показано специфічні особливості розгляду цієї проблеми у працях видатних психологів та педагогів.

Ключові слова: полікультурна освіта, полікультурна компетентність.

Н. Величко. Развитие идеи формирования поликультурной компетентности будущих учителей в психолого-педагогической литературе. В статье проводится теоретический анализ развития идеи формирования поликультурной компетентности будущих учителей в психолого-педагогической литературе. Показаны специфические особенности освещения этой проблемы в работах известных психологов и педагогов.

Ключевые слова: поликультурное образование, поликультурная компетентность.

N. Velychko. Development of ideas multicultural competence of future teachers in the psychological and educational literature. The article presents a theoretical analysis of the idea of forming polycultural competence of future teachers in psychological and pedagogical literature. The research displays unique considerations of this problem in the writings of prominent psychologists and school teachers.

Keywords: polycultural education, polycultural competence.

Мета: проаналізувати погляди видатних психологів та педагогів на проблему формування полікультурної компетентності майбутніх учителів, пошуку специфічних особливостей розгляду цієї проблеми з точки зору педагогічної та психологічної наук.

Розвиток сучасної української освіти відбувається в умовах переходу до постіндустріального суспільства, що висуває нові вимоги до підготовки май-

бутніх учителів. Постає необхідність у фахівцях, які працювали б на благо етнокультурного відродження та налагодження позитивного міжнаціонального спілкування. Багато вчених висловлюють ідеї полікультурної освіти, необхідності виховання культури міжнаціонального спілкування, формування полікультурної компетентності майбутніх педагогів (В. Абелян, О. Аракелян, А. Абсаламова, Н. Асіпова, Ж. Алямкіна, В. Болгаріна, Н. Бібік, О. Бігич, Г. Даутова, В. Єршов, З. Малькова, З. Гасанов, В. Заслуженюк, А. Кирда, О. Мисечко, О. Овчарук, М. Ярмаченко). У зв'язку з цим важливо дослідити еволюцію ідеї формування полікультурної компетентності в педагогічній та психологічній літературі.

У психологічній науці проблема полікультурності і формування полікультурної компетентності особистості піднімається в контексті забезпечення продуктивної взаємодії між людьми та психічного благополуччя окремого індивіда. У вітчизняній психології вплив культурного середовища на становлення особистості враховується основоположниками та послідовниками суб'єктного підходу (Б. Ананьев, С. Рубінштейн, К. Абульханова-Славська), культурно-історичної теорії (Л. Виготський), теорії діяльності (О. Леонтьєв).

Вітчизняний психолог Б. Ананьев людську еволюцію розглядав як єдиний процес, детермінований історичними умовами життя особи в суспільстві. Він особливу увагу приділяв суспільно-культурним чинникам у формуванні особистості [1]. "Життя людини як історія особистості в конкретну історичну епоху і як історія розвитку її діяльності у суспільстві складається з багатьох систем суспільних відносин... Безперечно, що людина стає такою, якою її робить життя в певних обставинах, в формуванні яких вона сама брала участь" [2, 134]. Погляди дослідника на природу людини знаходять відображення в акмеології – науці про досягнення нею вершин свого розвитку, особистісної та професійної зрілості, свого "акме". Закономірно, що в умовах постмодерністського суспільства, тісної взаємодії різних націй однією

з умов особистісно-професійного зростання вчителя, його високого рівня професійної майстерності є формування полікультурної компетентності.

У філософсько-психологічній концепції С. Рубінштейна людина розглядається як активний суб'єкт власного життєвого шляху. Її особливість як суб'єкта життя полягає у здатності розв'язувати протиріччя, змінювати співвідношення добра і зла. Проблема формування полікультурної компетентності майбутніх учителів з позиції теорії С. Рубінштейна може трактуватися як питання життєвого вибору людиною особистісних станів компетентності і некомпетентності, толерантності чи нетерпимості стосовно інших націй, життя, замкненого в межах негативних расових стереотипів, чи життя, вільного від ситуаційних впливів та відкритого до сприймання досвіду інших людей [12].

Особливу увагу питанню інтеркультурного виховання і формування полікультурної компетентності приділяв автор культурно-історичної концепції розвитку особистості Л. Виготський. Він розмірковував стосовно завдань педагогіки і намагався дати відповідь, який тип виховання є ідеальним – інтернаціональний чи національний. Дослідник робить висновок, що ідеали інтернаціонального розвитку і класової солідарності повинні переважати над ідеалами національного виховання. Однак це не означає, що педагогіка має неухважно ставитися до національних форм розвитку. На думку автора, важливо уникати надмірного культу народності, який замість національності культивує націоналізм, що супроводжується негативним ставленням до інших народів. Надзвичайно об'єктивно цю думку Л. Виготський висловлює такими словами: "Національне забарвлення людської поведінки є однією з найбільших людських цінностей, однак тільки тоді, коли воно не стає фуляром, який закриває в собі людину, як раковину, і відгороджує від зовнішніх впливів" [5, 150].

Проблема полікультурності піднімається О. Асмоловим у контексті вивчення соціогенезу особистості. Автор критикує "європоцентризм" у пізнанні

складних соціокультурних явищ і відстоює ідею соціогенетичної багатоплановості особистості та обумовленості залежності розвитку мислення представниками різних культур характером спільної діяльності. На його думку, у соціотиповій поведінці людини виявляються позасвідомі позаіндивідуальні явища. В основі таких проявів лежить система значень (О. Леонтьєв), опредмечена в культурі у вигляді різних схем поведінки, традицій соціальних норм [3].

У зарубіжній психології окремі аспекти розвитку особистості в умовах багатокультурного середовища та необхідності формування полікультурної компетентності порушуються у психоаналітичному напрямі персонології (З. Фройд); неофройдистських теоріях: індивідуальній психології (А. Адлер), гуманістичному психоаналізу (Е. Фромм); соціально-когнітивній теорії (А. Бандура); теорії самоактуалізації (А. Маслоу).

Батько класичного психоаналізу З. Фройд стверджував, що для того, аби людина ефективно функціонувала в суспільстві, вона повинна мати систему цінностей, норм і етики. Сучасне полікультурне суспільство передбачає формування у процесі соціалізації полікультурної компетентності як здатності продуктивно взаємодіяти з представниками інших народів. З точки зору структурної моделі психоаналізу формування полікультурної компетентності означає набуття такого еґо-ідеалу у структурі суперєґо, який виключав би наявність етнічних чи расових упереджень. На думку вченого, будь-які негативні соціальні стереотипи є ніщо інше як приклад захисного механізму проєкції, коли іншим націям приписуються власні негативні особистісні характеристики. У цьому контексті важливим питанням є формування полікультурної компетенції майбутніх учителів, яка унеможливить виникнення негативних стереотипів щодо інших націй [15].

Надзвичайно яскраво ідеї формування полікультурної компетентності особистості як необхідної передумови психологічного благополуччя людини звучать у працях А. Адлера. На думку автора індивідуальної теорії особистості, людина – істота соціальна, тому вивчаючи її розвиваючи особистість, необхідно враховувати її соціально-культурний контекст. Адлер вважав, що кожній людині притаманний “соціальний інтерес” (Gemeinschaftsgefühl), що означає “соціальне почуття”, “почуття спільності”, “почуття солідарності”, почуття ідентичності з людством і схожість з кожним представником людської раси. На нашу

думку, однією з передумов виникнення “соціального інтересу” є достатньо високий рівень сформованості полікультурної компетентності як особистісної якості, оскільки, насамперед, міжкультурна обізнаність, різнопланові знання про інші нації і народи зближує окрему особистість з іншими людьми та людством у цілому [15].

Високий рівень сформованості полікультурної компетентності дозволяє окремій людині переживати почуття єдності з іншими людьми і відповідно відчувати себе захищеною. На думку Е. Фрома, саме почуття зв’язку з іншими людьми та внутрішня свобода є однією з умов формування соціально-продуктивного типу характеру, який розглядається ним як ідеальний стан людини і який може бути сформований в будь-якій культурі. Учений вважає, що продуктивний тип характеру формується через позитивне мислення і любов (біофілію), яка дозволяє любити все живе на Землі і виявляється в турботі, відповідальності, повазі і головне – знанні. У контексті ідей Е. Фрома підготовка творчих, незалежних, внутрішньо вільних учителів передбачає формування в них високого рівня полікультурної компетентності [15].

На думку автора психології індивідуальності Г. Олпорта, одна з цілей навчання – ознайомити підрастаюче покоління з мудрістю минулого і теперішнього для того, щоб підготувати молодь до вирішення проблем майбутнього. У своїй книзі “Особистість у психології” дослідник виділив ряд перспективних проблем, які безперечно виникнуть у майбутньому. Серед шести з них дві пов’язані з питаннями багатонаціональності сучасного суспільства. Зокрема, учений вважає, що нове покоління має усвідомити, що необхідно з повагою ставитися до всіх народів світу. Епоха, коли кастова дискримінація і сегрегація були звичними, залишилася у минулому. У зв’язку з цим стане потрібним глибоке розуміння культур світу та їх принципових відмінностей у цінностях [9].

По-іншому проблему формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя можна вивчати, якщо опиратися на основні позиції теорії розвитку людини, розробленої А. Бандурою. Він розглядає людину як продукт взаємодії поведінки, особистісних факторів і впливу оточення, тому процес формування полікультурної компетентності майбутніх учителів може бути представлений як проблема вивчення такої тріади взаємовпливів. На нашу думку, весь діапазон можливої поведінки людини знаходиться між двома крайніми полюсами:

високий рівень полікультурної компетентності і полікультурна некомпетентність. Високий рівень полікультурної компетентності майбутніх вчителів визначається тріадою: толерантна стосовно інших націй поведінка – висока сенситивність до впливів полікультурного середовища – полікультурна компетентність як особистісна якість. За умови полікультурної некомпетентності ця тріада має інші характеристики: нетерпимість у поведінці стосовно інших націй – вибіркове сприймання лише негативного впливу інших культур – полікультурна некомпетентність як особистісна якість [15].

Проблеми полікультурності і формування полікультурної компетентності особистості співзвучні декілька основних моментів теорії самоактуалізації, розробленої А. Маслоу. По-перше, це думка про те, що в ієрархії потреб людини обов’язково є потреба в приналежності і любові, задоволення якої потребує знання власної та інших культур. По-друге, з-поміж рис самоактуалізованої людини Маслоу називає такі, які, на нашу думку, мають тісний зв’язок з толерантною поведінкою в полікультурному суспільстві. Це суспільний інтерес, який виражається почуттям симпатії і любові до всього людства, а також демократичний характер, що означає відсутність упереджень, повагу до всіх людей незалежно від їх нації і релігії [15].

Отже, проблема полікультурності та формування полікультурної компетентності піднімається у психології в контексті вивчення детермінант та умов розвитку особистості, необхідності врахування соціокультурного контексту розвитку особистості, дослідження умов досягнення нею професійної майстерності.

Важливим для розкриття й розуміння сучасних підходів полікультурної освіти у вищій школі та формування полікультурної компетентності є аналіз ідей класиків педагогіки про підготовку підрастаючого покоління до життя в умовах культурної багатоманітності.

Ряд ідей, важливих для розуміння сутності підготовки вчителів на засадах полікультурної освіти, знаходимо у працях Я. Коменського. На думку вченого, мирне співіснування різних народів можливе лише за умови загальної, універсальної освіти. При цьому важливим її завданням має бути формування громадянина світу, який усвідомлював би власну відповідальність за долю всього людства. Формування громадянина світу має відбуватися засобами пансофізму через узагальнення всіх знань, набутих у ході

розвитку цивілізацій [10].

Велика увага приділяється проблемам полікультурності в педагогічній концепції І. Песталоцці. Автор визнає народну культуру як спосіб підготовки людини до життя в багатонаціональному середовищі. Могутнім засобом полікультурної освіти він вважав моральне виховання, яке сприяє гуманізації стосунків між людьми [10].

Ідеї необхідності формування полікультурної компетентності майбутніх учителів простежуються у педагогічній системі А. Дістерверга. На його думку, надважливим є формування всебічно розвиненої особистості, яка належить до певного народу та одночасно усвідомлює себе громадянином світу. Запропонований ним принцип культуровідповідності означає створення в освітньому процесі умов, у яких виявляється органічна єдність компонентів національної культури і досягнень загальнолюдської цивілізації [10].

У ході розвитку педагогічної науки протягом кінця XIX – початку XX століть проблема полікультурної підготовки майбутніх учителів розглядалася вченими в різних контекстах. Науковий підхід до її розробки пов'язаний з процесами гуманізації освіти, а також з виникненням у педагогіці ідей співробітництва і співтворчості народів усього світу.

Учені-педагоги починають акцентувати увагу на підготовці вчителя, здатного готувати підрастаюче покоління на засадах толерантності і терпимості. Розмірковуючи про те, яким має бути вчитель, О. Духнович зауважує, "навчання є мистецтво мистецтв, наставник повинен бути обдарованим особливими якостями, і між ними повинен мати чистий і непорочний норів і процвітати доброчесностями, повинен учнів своїх любити... повинен добрий порядок поважати" [7].

К. Ушинський у своїх працях висловлює думку, що дорослі, у першу чергу вчителі, мають власним прикладом вчити дітей правильної поведінки. За словами вченого, власний приклад стає матеріалом для дитячої гри. В іграх колективних зав'язуються перші асоціації громадських взаємин. Завдання педагога – бути компетентним й уміти організувати гру на засадах толерантності та терпимості один до одного [14].

Розмірковуючи над тим, як потрібно вчити у ВНЗ майбутніх педагогів, А. Макаренко звертає увагу, що треба виховувати вчителів, а не лише давати їм освіту. Під вихованням автор розуміє готовність педагога працювати

в колективі, одним стилем з усіма, за однаковими принципами. Лише педагог, який сам може успішно взаємодіяти з іншими людьми, здатний майстерно виховувати дітей, може організувати дитячий колектив, бадьорий, життєрадісний, де ніхто нікого не ображає [8].

Особливу увагу підготовці компетентного вчителя приділяє видатний український педагог В. Сухомлинський. Він підкреслює, що неможливе навчання і виховання без особистісного впливу педагога. Однією із ста порад молодому вчителю є заклик бути цікавою особистістю. Учений пише: "Ваші знання, ваше прагнення до пізнання, ваша жага до читання – це могутнє джерело виховної сили Вашої особистості. Вмійте підійти до цього джерела самі і підвести до нього своїх вихованців" [13, 599]. Найбільша педагогічна мудрість, за В. Сухомлинським, – уміти пробуджувати в юному серці бажання бути хорошим, бажання стати сьогодні кращим, ніж учора, почуття поваги до самого себе. Це є передумовою полікультурного виховання, оскільки лише людина, яка поважає саму себе, знає своє коріння, свою культуру, здатна вивчати та поважати інших людей і інші культури [13].

На сучасному етапі розвитку педагогіки проблема формування полікультурної компетентності майбутніх учителів розглядається в контексті професійної підготовки педагогів та розвитку полікультурної освіти. У вітчизняній літературі полікультурність у площині культурології вивчали О. Латишева, І. Лощенова, К. Лях, І. Руденко, В. Морозов, О. Шевнюк та ін. Питання полікультурності у педагогічному процесі висвітлені у працях М. Араджионі, В. Болгаріної, І. Бессарабової, О. Гуренко, Л. Гончаренко, О. Гукаленко, В. Кузьменко, Б. Кобзар, І. Лебідь, А. Гадомського, Н. Якси. Значний внесок у розвиток полікультурної освіти належить зарубіжним ученим, серед яких Д. Бенкс, С. Бенкс, Д. Гарсія, А. Перроті, А. Турен.

З іншого боку, наукове вивчення проблеми формування полікультурної компетентності пов'язане з розвитком компетентнісного підходу в педагогіці. Вітчизняна дослідниця І. Рогальська звернення педагогіки до поняття *компетентнісного підходу, компетентність, ключові компетенції* пояснює рядом причин. Авторка аналізує сучасні суспільно-економічні зрушення і ті зміни, які вони спричиняють у сфері освіти, доходячи висновку, що прискорення темпів соціально-економічного розвитку держави призводить до необхідності нової концепції освіти, орієнтованої на формуван-

ня якостей особистості, необхідних у ХХІ ст.: мобільності, динамізму, конструктивності, професійної, соціальної, полікультурної та ін. компетентностей [11].

Проблема формування полікультурної компетентності майбутніх учителів у працях О. Гуренко піднімається в контексті полікультурної освіти, яка включає засвоєння культурно-освітніх цінностей інших культур на основі знання своєї культури, а також усвідомлення необхідності взаємодії всіх культур на принципах взаємопорозуміння. Дослідниця більшою мірою акцентує увагу на формуванні етнокультурної компетентності студентів педагогічного вищого навчального закладу в умовах поліетнічного середовища. Зміст, який вкладається нею в поняття *етнокультурна компетентність*, близький до педагогічного наповнення терміна *полікультурна компетентність*. Етнокультурна компетентність розглядається О. Гуренко як складне інтегроване поняття, яке включає теоретичну і практичну готовність до педагогічної діяльності в поліетнічному соціумі. На її думку, формування етнокультурної компетентності студентів вишів можливе за умов: створення та впровадження програми виховання національної самосвідомості і культури міжнародного спілкування студентів; оволодіння студентами основами етнології й етнопедогогіки національних меншин на основі відповідного спеціалізованого курсу; включення елементів етнології до змісту спеціалізації та педагогічної практики; створення наукових гуртків та проблемних груп для поглибленого вивчення культури етнічних груп з подальшим дослідженням цієї проблеми у науковій роботі [6].

Необхідність формування полікультурної компетентності педагогів впливає з розуміння актуальності впровадження полікультурної освіти, на чому наголошується в роботах В. Болгаріної, І. Лощенової. На їх погляд, полікультурна освіта – це освіта, ключовим поняттям якої є культура як загальнолюдське явище, спосіб допомоги особистості в подоланні шляху від засвоєння етнічної, національної культури до усвідомлення спільності інтересів народів у їх прагненні до світу, прогресу через культурний розвиток [4].

Таким чином, полікультурна підготовка трактується педагогами як важлива складова професійної освіти майбутнього вчителя. Зокрема, якість професійної освіти залежить від добору, структурування, змісту полікультурної освіти, формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя, здійснен-

ня культурологічного, морально-етичного напрямку навчально-виховної діяльності на різних етапах підготовки фахівця.

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що проблема формування полікультурної компетентності знаходить відображення в різних сферах ученя. Наукові пошуки формування полікультурної компетенції по-різному проводяться у психологічних та педагогічних дослідженнях, оскільки увага фахівців концентрується на різних аспектах прояву цієї проблеми. Психологи акцентують увагу на внутрішніх процесах розвитку окремої особистості і розглядають полікультурну компетентність як одну з необхідних умов психічного благополуччя. У педагогічній науці формування полікультурної компетентності майбутніх учителів подається в контексті формування професійної компетентності вчителя. Вивчення цієї проблеми обумовлюється розвитком компетентнісного підходу в освіті, з одного боку, і актуалізацією питань полікультурності в сучасному українському суспільстві – з іншого.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ананьев Б. Г.* Избранные психологические труды: в 2 т. / Б. Г. Ананьев. – М.: Педагогика, 1980. – Т. 1. – 1980. – 232 с.
2. *Ананьев Б. Г.* Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – СПб.: Питер, 2002. – 288 с.
3. *Асмолов А. Г.* Психология личности: принципы общепсихологического анализа / А. Г. Асмолов. – М.: Смысл, 2001. – 416 с.
4. *Болгарина В.* Культура і полікультурна освіта / В. Болгарина, І. Лощенова // Шлях освіти. – 2002. – № 1. – С. 2–6.
5. *Выготский Л. С.* Психология / Л. С. Выготский. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. – 1008 с.
6. *Гуренко О. І.* Формування етнокультурної компетентності студентів в умовах поліетнічного середовища / О. І. Гуренко // Бердянськ: БДПУ, 2004. – Вип. 4. – С. 58–66.
7. *Духнович О. В.* Народна педагогіка / О. В. Духнович // Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки. – К.: Рад. шк., 1961. – С. 517–522.
8. *Макаренко А. С.* Твори: в 7 т. / А.

С. Макаренко. – К.: Рад. шк., 1954. – Т. 5. – С. 269–284.

9. *Олпорт Г.* Личность в психологии / Г. Олпорт. – М.-СПб.: "КСП+", 1998. – 345 с.

10. Педагогіка: хрестоматія / [уклад.: А. І. Кузьминський, В. Л. Омелянко]. – 2-ге вид., стер. – К.: Знання-Прес, 2006. – 700 с.

11. *Рогальська І. П.* Підготовка педагогічних кадрів у вищих навчальних закладах у контексті компетентнісного підходу / І. П. Рогальська // Освіта Донбасу. – 2009. – № 6. – С. 72–75.

12. *Рубинштейн С. Л.* Бытие и сознание. Человек и мир / С. Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2003. – 512 с.

13. *Сухомлинский В. А.* Избранные произведения: в 5-ти т. / В. А. Сухомлинский. – К.: Рад. шк., 1979. – Т. 2. – 713 с.

14. *Ушинский К. Д.* Выбранные педагогические творения: в 2 т. / К. Д. Ушинский. – К.: Рад. шк., 1983. – Т. 1. – С. 248–300.

15. *Хелл Л.* Теории личности (Основные положения, исследования и применение) / Л. Хелл, Д. Зиглер. – СПб.: Питер, 1997. – 608 с.

Стаття надійшла 23.01.2012 р.

УДК 37.013(05)

Ірина ДРАЧ

ІНТЕГРАЦІЯ ЗМІСТУ, ТЕХНОЛОГІЧНОГО ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО СУПРОВОДУ ЯК УМОВА УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВНЗ

У статті проаналізовано нормативно-правові, управлінські та педагогічні умови здійснення компетентнісно орієнтованого управління професійною підготовкою майбутніх викладачів вищої школи. Розкрито особливості відбору змісту професійної підготовки майбутніх викладачів. Обґрунтовано необхідність інтеграції змісту, технологічного та науково-методичного супроводу як найважливішої умови компетентнісно орієнтованого управління професійною підготовкою майбутніх викладачів ВНЗ.

Ключові слова: компетентнісний підхід, професійна підготовка, зміст навчання, форми організації навчальної діяльності, технологічний супровід, науково-методичний супровід.

И. Драч. Интеграция содержания, технологического и научно-методического сопровождения как условие управления формированием профессиональной компетентности будущих преподавателей вузов. В статье проанализированы нормативно-правовые, управленческие и педагогические условия осуществления компетентностно ориентированного управления профессиональной подготовкой будущих преподавателей высшей школы. Раскрыты особенности отбора содержания профессиональной подготовки будущих преподавателей. Обоснована необходимость интеграции содержания, технологического и научно-методического сопровождения как важнейшего условия компетентностно ориентированного управления профессиональной подготовкой буду-

щих преподавателей вузов.

Ключевые слова: компетентностный подход, профессиональная подготовка, содержание обучения, формы организации учебной деятельности, технологическое сопровождение, научно-методическое сопровождение

I. Drach. Integration of content, technology, scientific and methodological support as the most important condition in controlling the formation of professional competence of future teachers of high schools. The article analyzes the legal, administrative and pedagogical conditions of competence based management training for future high school teachers. The features content selection professional training of future teachers were disclosed. The necessity of